

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

مقدمه

در زمان های نسبتاً دور که هنوز شهرها به صورت امروزی شکل نگرفته بود ، انسان ها بسیار آزادانه تر زندگی می کردند و هیچ حد و حصری برای خود قائل نبودند . شاید ضرب المثل « چهار دیواری ، اختیاری » از همان روزها شکل گرفته باشد. هنوز برخی از شهروندان برای توجیه رفتار خود از این ضرب المثل استفاده می کنند . در عصر ما دیگر چهار دیواری ، اختیاری نیست و افراد حتی درون خانه ی خود نیز با رعایت حال همسایه می بایست به حقوق شهروندی احترام بگذارند.

پس از شکل گیری شهرها و افزایش جمعیت آن ساکنان شهرها احساس کردند ناچارند محدودیت هایی را هر چند کوچک - برای زندگی آرام تر قبول کنند ، چرا که در غیر این صورت ممکن است آسایش خودشان نیز به مخاطره بیافتد و این سرآغاز شکل گیری رفتار شهروندی بود ، تا امروز که این رفتارها در هر شهر به صورت قانونی مدون درآمده است . اگر در گذشته شهروندان این قوانین را به اختیار اجرا می کردند ، اکنون دیگر برای آسایش خودشان هم که شده ناگزیر به رعایت این قوانین هستند ، در غیر این صورت ضمن خسارت رساندن به دیگران خود نیز زیان می بینند. امروزه ما این قوانین را آیین شهروندی می نامیم.

اساسی ترین و آشکارترین قوانین شهروندی در جامعه ای چون ایران ، احترام به حقوق دیگران ، وقت شناسی ، عدم ایجاد مزاحمت - در انواع مختلف آن - حفظ محیط زیست ، ایجاد محله ی سالم ، پیشگیری از هرگونه آلودگی اعم از محیطی و صوتی ، مشارکت در اداره ی امور شهر و جلوگیری از تخریب اموال عمومی است که باید با ایجاد زمینه های فرهنگی و دقت لازم در اجرای قوانین ، بنیاد قوانین شهروندی را هر چه بیشتر تقویت و حتی آن را برای آینده نمادینه کنیم .

بی شک در این راستا یکی از اقدامات موثر ، ارتقای سطح آگاهی و افزایش اطلاعات به موقع و مناسب به شهروندان است . اطلاعاتی که از یک سو به متخلفان گوشزدهای لازم را ارائه دهد و از دیگر سو یادآور حقوق سایر شهروندان باشد . کتاب حاضر با چنین هدفی به رشته ی تحریر درآمده است . بی شک با تألیف کتاب هایی از این دست می توانیم به افزایش اطلاعات شهروندان و دوام و پایداری فرهنگ شهروندی و رعایت قانون در جامعه امیدوار باشیم . امید است که کتاب فوق بتواند شهروندان عزیز را در رعایت آداب شهر و شهروندی یاری رساند تا بتوانیم زندگی راحت تری را در کنار یکدیگر سپری نمائیم .

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

تعریف اموال عمومی

در کتاب لغت نامه ی عمید ، اموال عمومی به اموالی اطلاق می شود که تمامی افراد جامعه حق استفاده از آن را دارند.^۱ لغت نامه ی دهخدا نیز اموال عمومی را اموالی می داند که افراد یک جامعه در استفاده از آن سهیم هستند.^۲ همچنین در آموزه های دینی ، بیت المال به مال و ثروتی که به عموم مردم تعلق دارد اطلاق می شود . این در حالی است که در بیان عامه نیز اموال عمومی اموالی است متعلق به عموم جامعه و به فرد یا افراد خاصی اختصاص ندارد و چون متعلق به همه ی افراد است در قوانین جاری به آنها مشترکات عمومی می گویند. بنابراین افراد حق نقل و انتقال آنها را به دیگری ندارند و همه در حفظ و نگهداری آن سهیم و مسئولند. به عنوان مثال هیچ کس حق ندارد میادین ، پارک ها و خیابان ها را کلی یا جزئی به دیگری منتقل کند . با این حال از آنجا که انسان ها زیاد خواه - الهیکم التکثیر - هستند و احتمال ترجیح منافع شخصی بر منافع جمعی از آنان می رود ، شهروندان طبق یک قرارداد اجتماعی تأمین و نگهداری این اموال را به دولت سپرده اند ، تا طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل شود . البته تفضیل و ترتیب استفاده از هر یک از آنها را قانون معین می کند . بنابراین آنچه ثروت عمومی محسوب می گردد برابر قانون به عموم تعلق دارد و امروزه بهره مندی صحیح از آن نقش مهمی در زندگی افراد یک جامعه دارد.

اموال عمومی و انواع آن

به طور کلی اموال عمومی به سه دسته کلی تقسیم می شوند :

امکانات و تأسیساتی که برای استفاده ی عموم و با هزینه ی دولت و یا خودیاری مردم تهیه شده است . مشخصه ی بارز این نوع اموال قابل انتقال بودن آنهاست . تابلوهای راهنمایی و رانندگی ، باجه های تلفن ، اتوبوس ها و وسایل نقلیه ی عمومی از این دسته محسوب می شوند . بزرگراه ها ، جاده ها ، خیابان ها ، کوچه ها و متعلقات هر یک . این گروه از اموال عمومی نیز برای استفاده ی همه و با هزینه ی دولت ، بیت المال و یا خودیاری مردم تهیه شده است . لیکن مشخصه ی بارز این نوع اموال غیرمنقول بودن آنهاست آسفالت ها ، جداول ، ستون های برق و یا تلفن و همچنین دیوارهای بیرونی منازل مسکونی از این دسته محسوب می شوند . گروه سوم از اموال عمومی مدارس ، پل ها ، فضاهای سبز ، میدان های عمومی و گردشگاه ها هستند و مشخصه ی این نوع اموال در حالی که غیرمنقولند ، استفاده کنندگان از آنان اختصاصی تر از گروه دوم هستند .

برخی از متخصصان مدیریت شهری از رویکردی دیگر اموال عمومی را به دو قسمت تقسیم کرده اند :

اموالی که کلیه ی افراد جامعه قابلیت استفاده از آنها را دارند . این اموال خیابان ها ، کوچه ها ، بزرگراه ها ، جاده ها ، مدارس ، پل ها ، فضاهای سبز ، میدان های عمومی و گردشگاه ها و همچنین تابلوهای راهنمایی و رانندگی ، باجه های تلفن ، صندوق های پست و ... را شامل می شود . استفاده از هر یک از این اموال مستلزم داشتن میزان خاصی قابلیت یا تحصیلات نیست . اموالی که تمامی افراد جامعه توانایی استفاده از آنها را ندارند . مثل ابنیه و ساختمان های دولتی که وظایف تخصصی را به عهده دارند ، نیروگاه های برق ، مخازن آب ، پالایشگاه های نفت ، گاز و ... نمونه هایی از این نوع اموال می باشند .

از دیدگاهی دیگر اموال عمومی به دو دسته تقسیم می شود :

اموالی که استفاده از آنها کاملاً رایگان نیست و جهت بهره مندی از آنها می بایست هزینه ای پرداخت گردد . مانند سینماها ، اتوبوس ها ، ورزشگاه ها و ...

گروه دوم از اموال عمومی ، اموالی هستند که استفاده از آنها کاملاً رایگان است و برای بهره مندی از هر یک لازم نیست هزینه ای پرداخت گردد. مانند خیابان ها ، تابلوهای راهنمایی و ...

متولی حفظ اموال عمومی کیست ؟

تکوین و توسعه ی تاریخی پدیده ی شهرنشینی دارای یک پیشینه ی تاریخی بلند مدت و یک پیشینه ی تاریخی کوتاه مدت است . پیشینه ی تاریخی بلند مدت شهروندی را باید از خاستگاه آغازین آن یعنی دولت شهر آتن در یونان باستان (۵ قرن قبل از میلاد) سراغ گرفت . در این

۱- لغت نامه عمید ، انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۷۶ ، جلد اول ، ص ۳۷۲

۲- لغت نامه دهخدا ، انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۲۸ ، جلد اول ، ص ۲۱۴

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

دولت شهرها تمامی اعضای آتن نشین به جز بردگان و بیگانگان ، شهروند محسوب می شدند و وظایف دو سویه ای بین آنان و دولت وجود داشت . امروزه بازنندیشی نظری شهروندی در دولت آتن را در نظریه ی ارسطو - که اولین صورت بندی نظری از مفهوم و پدیده ی شهروندی را ارائه کرده است - می توان ملاحظه کرد.^۱

اما شهروندی در پیشینه ی کوتاه مدت برآیندی از پیامدهای تأثیرگذار در جامعه ی مدرن است . فرآیندهای تأثیرگذار در جامعه ی مدرن عبارتند از : نزاع بر سر نابرابری های ناشی از نظام سرمایه داری مدرن و تقابل وظایف دولت و شهروندان .
به نظر "هابرماس"^۲ آنگاه می توان تصویری واقعی از شهروندان داشت که قبل از آن وظایف دوگانه ای را برای شهروندان و دولت متصور شد.^۳

به عبارتی حقوق شهروندی به عنوان یک پدیده ی اجتماعی شهری از جامعه سرچشمه می گیرد و جامعه به عنوان منشأ این قواعد محسوب می گردد . بنابراین حفظ اموال عمومی از یک سو وظیفه ی مدیریت شهری (شهرداری ها) و از سوی دیگر وظیفه ی شهروندان است . به بیانی هم شهروندان و هم دولت که نمایندگان مردم هستند در حفظ این اموال مسئولند. گر چه شهروندان در قالب قراردادهایی اجتماعی ، اختیارات رسمی را به دولت درخصوص حفظ و نگهداری اموال عمومی سپرده اند ، لکن هر یک از آنان نیز مسئولیتی در قبال این اموال دارند.
یک شهروند آگاه مطلع است همچنان که در استفاده از اموال عمومی صاحب حق است، در قبال حفظ و نگهداری آن نیز مسئول است. شهروندان باید با تذکر به موقع تخریب گرایان اموال عمومی را ارشاد کنند و در صورتی که امر به معروف و نهی از منکر آنان مثمر واقع نشد ، با اطلاع رسانی سریع به مسئولان شهری ، گامی موثر در حفظ و نگهداری اموال عمومی بردارند.

با توجه به این نکته که اولین و مهم ترین نهاد اجتماعی تأثیرگذار بر الگوهای رفتاری افراد خانواده است ، والدین می توانند هم گام با آموزش های مناسب مدیریت شهری و رسانه های جمعی از جمله رادیو ، تلویزیون ، مطبوعات و ... آداب شهروندی را به فرزندان خویش بیاموزند . به طوری که فرزندان آنان به اهمیت و ضرورت توجه به حفظ اموال عمومی واقف شوند و بدانند که مالکیت تنها تملک شخصی نیست و برخی از اموال هستند که همگان در استفاده از آن سهیمند . اموالی چون پارک ها ، فضای سبز ، پارکینگ ها ، معابر ، تابلوهای عمومی شهر ، سرویس های بهداشتی عمومی ، وسایل ایاب و ذهاب عمومی ... ، اموالی که هم نظام مدیریت شهری و هم شهروندان وظیفه ی حفظ و صیانت از آن ها را به عهده دارند.

اموال عمومی و آموزه های دینی

در اسلام به رعایت اموال عمومی و حفظ و صیانت از آن تاکید فراوان شده است . آیات و روایات اسلامی در این خصوص مبنای احکام حقوقی مجازات تخریب گرایان اموال عمومی قرار گرفته است . یکی از مشهورترین قواعد فقهی که در بیشتر ابواب فقه مانند عبادات ، معاملات ، معاشرت و غیره به آن استناد می شود . قاعده ی «لاضرر» است که مستند بسیاری از مسائل فقهی است . اهمیت قاعده ی مذکور به حدی است که بسیاری از فقها از گذشته ی دور و نزدیک در تألیفات و تقریرات خود رساله ی مستقلی را به آن اختصاص داده اند . فقها در اثبات «لاضرر» به قرآن ، سنت ، اجماع و عقل اشاره کرده اند.

کتاب : در قرآن مجید آیات بسیاری وجود دارد که با تصریح به واژه ی ضرر و مشتقاتش ، احکامی را ارائه کرده است که از باب تعلیق حکم بر وصف ، حاوی معنای عامی است و «لاضرر» را به صورت یک قاعده می تواند تثبیت کند. آیات " ۳۱ " ، " ۲۳۳ " و " ۲۸۴ " سوره ی " بقره " و آیه ی " ۱۲ " سوره ی مبارکه ی " نساء " گویای این مطلب است .
سنت : درخصوص قاعده ی «لاضرر» روایات فراوانی است که در این قسمت تنها به برخی از آنها که به موضوع حفظ اموال عمومی مربوط می شود اشاره می گردد.

مرحوم کلینی در اصول کافی از قول " زراره " چنین آورده است که " امام باقر " علیه السلام فرمودند : « سمره بن جندب ، در باغی که در همسایگی منزل یکی از انصار بود درخت خرما داشت که قسمتی از شاخه های درخت در منزل همسایه بود . سمره بدون اجازه

۱- هاشمی ، علی اکبر ، برنامه ریزی شهری ، انتشارات سروش ، ۱۳۸۰ ، ص ۱۲۱

۱- Mass,H

۲ - هاشمی علی اکبر ، برنامه ریزی شهری ، انتشارات سروش

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

گرفتن از صاحب خانه به طرف نخل خود رفت و آمد می کرد و شخص انصاری از این موضوع ناراحت بود. روزی به او گفت تو بی خبر به منزل ما می آیی ، بهتر است قبلاً اجازه بگیری . سمره در پاسخ گفت : " این راه من است به سمت درختی که دارم و از تو نیز اجازه نمی گیرم". شخص انصاری از سمره نزد پیامبر (ص) شکایت برد . پیغمبر (ص) پس از احضار سمره به او فرمودند " این مرد از تو شکایت کرده است و می گوید تو به او و خانواده اش بدون اجازه وارد می شوی . در زمان ورود از او اجازه بگیر". سمره گفت : " آیا من در راه خود به سوی درختم باید از دیگری اجازه بگیرم؟" پیامبر (ص) فرمودند : " از آن درخت صرف نظر کن تا برای تو درخت دیگری در جای دیگری باشد". ولی سمره همچنان از قبول آن سرباز می زد. پیامبر (ص) به او فرمودند: " از این درخت صرف نظر کن تا در عوض درختی در بهشت بگیری". سمره باز هم امتناع کرد. در این هنگام به دستور پیامبر (ص) درخت را درآوردند و جلوی سمره انداختند و به او گفتند : " این درخت را بگیر و برو هر جایی که می خواهی بنشان".^۱

این روایت و روایات بسیار دیگر ، تصریح دارد که انسان ها برای زندگی مسالمت آمیز ناگزیر به رعایت حقوق یکدیگرند. همچنین حضرت علی (ع) - پیشوای زاهدان جهان - در فرازی به فرمانداران خود می فرماید : « نوک قلم های خود را تیز کنید و بین سطرهای نوشته ی خود زیاد فاصله نیندازید ، حرف ها و عناوین غیرضروری را حذف کنید و به بیان اصل مقصود و معنا پردازید و از لفاظی و تملق گویی اجتناب کنید ، زیرا بیت المال مسلمین نباید این گونه ضررها را بپذیرد.»^۲

اجماع : اجماع فقها بر حجیت قاعده ی « لاضرر» است و مستندشان نیز روایت فوق است . علمای عامه نیز به این روایت استناد می کنند. " امام احمد بن حنبل" در "مسند" و دیگر کتب روایت خود نیز آن را ذکر کرده است . عقل : بر نفی ضرر و ضرار علاوه به مستندات شرعیه ، دلایل محکم عقلی نیز وجود دارد. در واقع باید گفت که این قاعده برپایه ی بدیهیات عقلی مبتنی است .

بی توجهی به حقوق دیگران از جمله دلایل تنهایی و بی یابوری انسان است .^۳
امیر مومنان علی (ع)

وقف و اموال عمومی

یکی از منابع تأمین هزینه های اموال و خدمات عمومی در اسلام اجرای سنت حسنه ی وقف است . این عمل پسندیده ریشه در آیات قرآنی و سنت ائمه ی معصومین (ع) دارد. بسیاری از واقفین ، اموال خویش را به احداث اموال عمومی مانند مدرسه ، بیمارستان و ... اختصاص داده اند . این در حالیست که عده ای دیگر از آنان عایدات اموال خویش را به امور عام المنفعه اختصاص می دهند. در عصر حاضر که مشارکت اجتماعی به عنوان یک مؤلفه ی مهم در توسعه ی کشورها قابل تأمل است، درونی کردن مفهوم وقف جایگاهی با اهمیت برای خود کسب کرده است . امروزه توجه به حقوق اجتماعی و ایثار حقوق فردی به منظور نیل به اهداف متعالی اجتماعی مورد توجه جامعه شناسان و نظریه پردازان مهم اجتماعی قرار گرفته است . کشور ایران با سابقه ی مدنی طولانی دارای تجارب بسیار ارزنده ای درخصوص توجه به امور عام المنفعه است و هم اکنون که جامعه و شهر نیاز به احداث تأسیسات جمعی بیشتری دارد سنت حسنه ی وقف قادر است تا احداث و حتی نگهداشت، این تأسیسات را یاری دهد. توجه جدی شهروندان به مشارکت اجتماعی و کمک به مدیریت شهری می تواند به عنوان یک امر قوی در راه اندازی و حفظ و نگهداری اموال عمومی متصدیان شهری را یاری دهد و یکی از مهم ترین مظاهر مشارکت اجتماعی شهروندان در این زمینه اجرای سنت حسنه ی وقف است.

۱- کلینی ، اصول کافی ، جلد دوم ، ص ۲۱۷

۲- شهیدی ، سیدجعفر ، نهج البلاغه ، انتشارات انقلاب اسلامی ، تهران ، ۱۳۸۲ ، ص ۶۹۲

۳- شهیدی ، سیدجعفر ، نهج البلاغه ، انتشارات انقلاب اسلامی ، تهران ، ۱۳۸۲ ، ص ۱۲۹

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

جهت حفظ اموال عمومی چه اقداماتی می توان انجام داد ؟

با آموزش شهروندان برای حفظ و نگهداری اموال عمومی مقدار قابل توجهی از خسارات اقتصادی تخریب گرایان اموال عمومی و هزینه های مربوط به آن را می توان کاهش داد. بی اعتنایی به حفظ اموال عمومی می تواند به تخریب اخلاقی جامعه منجر شود. بنابراین پیشگیری از بروز و اشاعه ی آن نوید بخش یک جامعه ی سالم است. توجه به تمامی ابعاد اموال عمومی اعم از حفظ و نگهداری آن و مصون ماندن از تعرض افراد تخریب گر وظیفه ی عموم شهروندان است. همچنین مشارکت اجتماعی شهروندان در طرح های عمرانی ، زیباسازی ، فضای سبز و حتی ایده های نوین آنها در مورد نظام خدمات شهری کمک بزرگی به حفظ اموال عمومی است. شهروندان با افزایش اطلاعات و مطالعه ی کتب مرتبط می توانند راهکارهای مطلوب حفظ این اموال را آموزش ببینند و ضرورت اهمیت و توجه به حفظ اموال عمومی را به عنوان یک عامل اجتماعی ، روانی ، اقتصادی و فنی در پیشبرد خدمات شهری در نظر داشته باشند.

از سویی همگام با شهروندان ، نظام مدیریت شهری نیز برای حفظ و صیانت اموال عمومی اقداماتی را می بایست انجام دهد. این اقدامات به چهار گروه تقسیم می شوند :

الف (فرهنگ سازی : در این بعد شهرداری ها می توانند با نمایش اموال خسارت دیده و یا انتشار کتب و مجلات محتوایی در خصوص ضرورت حفظ اموال عمومی به فرهنگ سازی مناسب اقدام نمایند.

ب (اقدامات فنی و مهندسی : شهرداری ها در ساخت اموال عمومی از مصالح محکم تر و مقاوم تری می توانند استفاده نمایند. به عنوان نمونه ساخت صندلی هایی از بتون و باجه های تلفن عمومی از محفظه های فولادی و شیشه هایی با قطر بالا می تواند مؤثر باشد. به نظر می رسد تخریب گرایان اموال عمومی چنانچه در تخریب خویش ناکام بمانند موجبات خاموشی رفتار تخریب گرایانه ی آنان فراهم می شود. از سویی مدیریت شهری و شهرداری ها باید بلافاصله پس از مشاهده ی اموال تخریب شده در صدد ترمیم آن برآیند زیرا اموال عمومی که مورد تخریب قرار گرفته اند چنانچه به سرعت بازسازی نشوند ، ضمن ایجاد نارضایتی عمومی حس ترغیب به تخریب را در دیگران نیز فراهم می کند .

ج (اقدامات نظارتی : مدیریت خدمات شهری می تواند به منظور حفظ و جلوگیری از تخریب اموال عمومی اهرم های نظارتی خود را در بدنه ی شهرداری ها فعال نماید. ناظرینی که در حین گشت زنی ویا استقرار در اماکنی که احتمال تخریب در آنجا بیشتر است می توانند با اقداماتی نظیر هدایت ، ارشاد و بالاخره ارجاع به مراجع قانونی از تخریب این اموال جلوگیری کنند.

د (اقدامات حمایتی و تشویقی : مدیریت شهری با رویکردی تشویقی و با اجرای طرح های مبتنی بر انتخاب شهروندان برتر در روند حفظ اموال عمومی می تواند گامی مؤثر بردارد. به بیانی ساده تر همه ساله تعدادی از شهروندان را به عنوان شهروند برتر می توان انتخاب نمود که حفظ اموال عمومی و دقت در بیت المال ، یکی از معیارهای انتخاب و شاخص های مورد نظر در انتخاب شهروند برتر می تواند باشد.

ه (اقدامات حقوقی : شوراهای اسلامی شهرها و شهرداری ها از سویی و نظام حقوقی از دیگر سو می توانند با طراحی قوانینی شفاف و اجرایی با متخلفان و معترضان به بیت المال و اموال عمومی برخورد مناسب قضایی انجام دهند. حتی می توان در بطن این قوانین سیاست هایی تشویقی نیز گنجانده شود که هر ساله کسانی که حداکثر تلاش خویش را جهت حفظ این اموال انجام می دهند به نحو مقتضی مورد تقدیر قرار گیرند.

شهروندان نیز در قبال تخریب اموال عمومی می توانند اقدامات زیر را انجام دهند :

حساسیت : یک شهروند خوب نسبت به حفظ اموال عمومی که خود نیز در منافع آن سهیم است ، حساس می باشد و با حساسیت مراقب اموال عمومی است .

ارشاد : شهروندان می توانند با مشاهده ی هر گونه تخریبی که از سوی تخریب گرایان به اموال عمومی وارد می شود آنان را ارشاد و هدایت کنند و به طریقی صحیح توجه آنان را به حفظ این اموال جلب نمایند.

هدایت : شهروندان آگاه از مصادیق اموال عمومی و آشنا با راهکارهای حفظ و صیانت از آن ، دیگر همشهروندان خود را نیز در این راه هدایت می کنند.

اطلاع رسانی به مراجع قانونی : به عنوان آخرین راهکار ، شهروندان می توانند با مشاهده ی هرگونه آسیبی از سوی تخریب گرایان به اموال عمومی اطلاعات لازم را جهت برخورد قانونی با مجرم در اختیار مراجع ذی صلاح قانونی همچون شهرداری ها ، نیروی انتظامی و ... قرار دهند .

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

در مجموع می توان اذعان کرد که یک شهروند خوب با رعایت حفظ اموال عمومی ، از آنجایی که می داند هزینه های این اموال از بیت المال تأمین می شود و او نیز با پرداخت مالیات ، عوارض و ... در تأمین هزینه های بیت المال شریک است احساس مسئولیت کند و طبق آموزه های دینی که در شریعت اسلام آورده شده است تمامی مساعی خود را به منظور حفظ و صیانت از این اموال انجام دهد. به طور خلاصه یک شهروند مسلمان با الگو قراردادن سیره ی معصومین " علیهم السلام " در این راستا نوعی احساس مسئولیت دینی در خود تجربه می کند و وظیفه ی دینی و شرعی خود می داند تا به صورت عقلانی جهت حفظ این اموال تلاش نماید.

ارزش های دینی حاکم بر جامعه می تواند بسیاری از کجروی های اجتماعی را درمان کند . در جامعه ی ما ارزش های دینی تخریب بیت المال را نفی کرده و بر آن تأکید دارد .

اقدامات بخش غیردولتی و خصوصی

امروزه ایجاد حس مشارکت در شهروندان به منظور حفظ و حراست از اموال عمومی در بسیاری از کشورها همچون انگلستان ، هلند و بلژیک یک مقوله ی مورد توجه جدی پیش روی طراحان شهری است . یکی از روش های جلب مشارکت شهروندان به تهیه و حفظ و حراست از اموال عمومی توجه به تشکل های مردمی غیردولتی است . تشکل های غیر دولتی - NGO - ها از راه های مختلف قادرند در این راستا به شهرداری ها یاری رسانند :

احداث تأسیسات عام المنفعه ،
تولیت حفظ و نگهداری از اموال عمومی ،
ترغیب اعضا و دیگران نسبت به حفظ و حراست اموال عمومی .
آموزش اعضا و دیگر افراد جامعه نسبت به اهمیت حفظ اموال عمومی ،

بی شک لازم است قبلاً مدیریت شهری با ایجاد انگیزه توجه سیاست گذاران این گونه تشکل ها را نسبت به اهمیت توجه به حفظ اموال عمومی جلب نماید.

تخریب اموال عمومی

امروزه پدیده ی تخریب اموال از چند منظر قابل بررسی و تأمل است . روانشناسان به علل روانی و درمان آن از منظر روانشناسی پرداخته اند . جامعه شناسان این پدیده را نوعی ناهنجاری اجتماعی تعریف می کنند. متخصصان اقتصادی درصدد برآورد هزینه هایی هستند که پدیده ی تخریب اموال عمومی بر جامعه وارد می کند و بالاخره مهندسان شهری درصدد ساختن وسایلی هستند که کمتر دچار تعرض و تخریب قرار گیرد . اگر چه به زعم آسیب شناسان اجتماعی همه ی صور و انواع ناهنجاری های اجتماعی چون سرقت ، قمار ، قاچاق ، خودکشی ، اعتیاد و وندالیسم و نظایر آن ، معلول ناسازگاری های حاکم بر روابط فرد و جامعه است ، اما باید توجه داشت که در همه ی دوره های تاریخی بنا به ماهیت و طبیعت ساختارها ، سازمان ها و نهادهای حاکم بر هر جامعه اشکال و انواع خاصی از کجروی های اجتماعی بروز و نمود یافته است . از این رو در برخی از دوره های تاریخی بعضی از رفتارها را رفتارهای کجرو تعریف کرده اند.^۱ با تغییر ساختارها و مناسبات اجتماعی ، نه تنها اشکال و انواع جدیدی از ناهنجاری ها پدید آمده اند بلکه میزان شیوع ، رواج و معنی و مفهوم آنها نیز تغییر یافته است .

امروزه در علوم اجتماعی تخریب اموال عمومی را " وندالیسم "^۲ می نامند. وندال ها مانند موربانه ، شهر را ذره ذره نابود می کنند و اگر جلوی آنها گرفته نشود و تخریب و لطمه هایی که توسط آنها انجام می گیرد ترمیم نشود ، از شهر جز ویرانه ای باقی نخواهد ماند. وندالیسم یا تخریب اموال عمومی یکی از رفتارهای کجروانه است که امروزه رواج و گسترش بسیاری یافته است .

۱- محسنی ، منوچهر ، مقدمه ای به جامعه شناسی عمومی ، انتشارات دانشگاه تهران ، تهران ، ۱۳۶۴ ، ص ۱۱۹

Vandalism

۲- مصطفی ، تبریزی عسگری ، وندالیسم ، روزنامه همشهری ، آبانماه ۸۴ شماره ۲۹۴۲ ، ص ۱۷

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

وندالیسم در غرب با گسترش شهرهای بزرگ که مظهر صنعتی شدن هستند به وجود آمد. البته ظهور این پدیده را نباید منحصر به غرب دانست زیرا همزمان با گسترش وندالیسم در کشورهای غربی، در کشورهای دیگر از جمله ایران نیز با شدت کمتری این امر رواج داشته است. ادوارد براون مستشرق انگلیسی در کتاب « یک سال در میان ایرانیان » می گوید: « من تا به حال فکر می کردم که نوشتن یادگاری بر روی دیوارها و مکان های تاریخی مختص انگلیسی هاست ولی متوجه شدم که این رسم غلط در میان برخی از ایرانیان نیز رواج دارد.»

سقراط فیلسوف یونانی ضمن انتقاد شدید از این پدیده می گوید: « ما نبایستی با افراد ناهنجار با خشونت رفتار کنیم، بلکه باید به آنها بیاموزیم که به چه ترتیب از ارتکاب بزه خودداری کنند. زیرا ناهنجاری، ثمره ی نادانی و جهل است و تعداد بی شماری از افرادی که از بدقبالی نتوانسته اند معرفتی کسب کنند، مرتکب آن می شوند. بنابراین قبل از اینکه سعی کنیم آنها را از نادانی بیرون آوریم، باید آنها را بشناسیم^۱. امروزه با دقت در رفتارهای این گروه در می یابیم که اعمال تخریب گرایانه ی آنها که موجب تخریب باجه های تلفن، صندلی اتوبوس ها، قطع نهال ها و آسیب رساندن به درختان و فضای سبز و ... می شود نشان دهنده ی روحیه و رویه ی بیمارگونه ی این افراد است.

تخریب گرایان بدون تأسف و با خود آگاهی تمام صحبت می کنند. آنها اصلاً احساس نمی کنند که مشکلی دارند. هیچ کس از روی ظاهر آنها فکر نمی کند که مشکلی دارند. اما آنها هر روزه در سطح شهر به تخریب مشغولند. تخریبی که از یک احساس گنگ و ناشناس سرچشمه می گیرد. آنها بیشتر به خاطر هیجان، به تخریب اموال عمومی دست می زنند و خود را هیچگاه یک مجرم و یا یک خلاف کار نمی دانند. آنها همه ی این تخریب ها را به خاطر تخلیه و یا تفریح انجام می دهند. تخریب گرایان اموال عمومی برخلاف آنچه بسیاری می پندارند به دنبال چیزی نیستند، شکایت خاصی ندارند، به دسته و یا گروهی وابسته نیستند و از جایی هدایت نمی شوند. آنها همین جوان هایی هستند که اگر در جامعه و یا جمع خانواده بررسی شوند، کمترین تفاوتی با همسالان آرام خود ندارند. آنها بدون اینکه هدفی داشته باشند، تنها به بروز چیزی بسنده می کنند که آزارشان می دهد، و اگر نهفته بماند، ممکن است روزی به شکل یک جرم و یا خیانت سازمان یافته ای خود را نشان دهد.

بنابراین موضوع تخریب اموال عمومی را نمی توان به گروه یا قشر خاصی از جامعه نسبت داد. این در حالیست که تبعات و آثار آن شامل تمامی افراد جامعه می گردد. به بیانی خسارت های وارده توسط وندال ها و تخریب گرایان اموال عمومی تنها قشر یا گروه خاصی را در بر نمی گیرد و نمی توان گفت که بار مالی آن فقط بر عهده ی عده ی خاصی است.

تخریب گرایان دارای روحیه ای خشن و پرخاشگر هستند، احساس ناکامی، شکست، تبعیض و همه ی احساساتی که در نظر اول تشخیص آنها در یک شخص ممکن است به سادگی صورت نگیرد در آنها وجود دارد. همچنین زمینه های برآشفتگی، رنجش و محرومیت، رغبت به گروه گرایی و تشکیل دسته ها و باندها در آنها وجود دارد. آنها بی آنکه تعهدی نسبت به چیزی، کسی یا آرمانی داشته باشند، می توانند از انرژی خود برای از بین بردن هر چیزی که در مقابل خود می بینند استفاده کنند. اما این - هر چیز - معمولاً از تخریب جزیی اموال عمومی فراتر نمی رود.

مصادیق تخریب اموال عمومی

انواع و گستره ی تخریبی که امروزه در جامعه دیده می شود بسیار وسیع و گسترده و فراگیر است. به طوری که در تمامی ابعاد اجتماعی می توان آن را مشاهده کرد. در ادارات، اماکن ورزشی، فروشگاه ها، مدارس، تفرج گاه های عمومی، و ... و در هر مورد نیز دارای سبک و روش خاص خود می باشد و حتی هر یک دلایل منحصر به فرد خود را دارد. در ادارات معمولاً تخریب ها مربوط به وسایل اداری و عمومی و غالباً فردی است و دور از چشم دیگران انجام می شود. در اماکن ورزشی غالباً تخریب ها، اجتماعی و در جمع بوده و حتی در برخی موارد موجب افتخار تخریب کننده نیز می گردد.

در مورد وسایل عمومی غالباً تخریب ها به صورت دسته جمعی صورت می گیرد، به طور کلی اتومبیل هایی که بر روی بدنه شان با کلید یا چاقو خط انداخته شده، کتابخانه هایی که در حاشیه ی کتاب هایش مطالب نامربوطی نوشته شده و دستشویی هایی که روی در و دیوارشان نقاشی شده، همگی آثار تخریب اموال عمومی است. تخریب گرایان همه چیز را ویران می کنند و زیر چهره ای آرام و بی

۱- افلاطون، چهار رساله، ترجمه: صناعی، محمود، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۶۷، ص ۲۱۴

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

دغدغه پنهان شده اند ، ممکن است زنگ در خانه ای را بزنند و فرار کنند ، مزاحمت تلفنی ایجاد کنند ، با بوق ناهنجاری که روی ماشینشان نصب می کنند و یا صدای آزار دهنده ی پخش اتومبیل آلودگی صوتی تولید کنند . اینان در مدرسه ، میز و صندلی نابود می کنند ، در دانشگاه به هر بهانه شیشه های سلف غذاخوری و سرویس را می شکنند و یا وسایل آزمایشگاه شیمی را به سرقت می برند ، در وسایل نقلیه ی عمومی روکش صندلی ها را پاره می کنند و یا روی آن آدامس می چسبانند و در خیابان به هر سطل زباله ای که می رسند لگدی می زنند ، اینان تخریب گر هستند و هر چیزی را ممکن است نابود کنند و برای تفریح دست به هر کاری بزنند.

در مورد برخورد با تخریب های انجام شده ، افراد مخرب بیشتر از سایر گروه های جامعه احساس منفی ابراز می نمایند. به عنوان مثال وقتی فردی از این گروه با یک تلفن عمومی خراب روبرو می شود ، بسیار عصبانی شده و حتی در برخی موارد به افرادی که آن را خراب کرده اند ناسزا می گوید ، در حالی که خود او نیز در شرایط دیگری از تخریب گرایان است . فقط نوع یا سبک کار او با دیگری متفاوت بوده یا شاید در حال حاضر قابل پیگیری و بررسی نباشد . بسیار مشاهده کرده ایم راننده ای که خود قوانین را رعایت نمی کند ، در شرایط برخورد با راننده ی متخلف دیگر واکنش تندی نشان داده و او را متهم می نماید و یا کارمندی که در کار خود نسبت به وسایل موجود در اداره حساسیت لازم را ندارد و حتی به خراب کردن بعضی از وسایل می پردازد ، خود یکی از بزرگترین مدعیان رعایت نظم و انضباط اجتماعی است و به راحتی می تواند حتی ساعت ها در مذموم بودن اینگونه رفتارها داد سخن سر دهد و مثال های فراوانی ارائه نماید.

"هربر" ^۱ ضمن اشاره به ارتباط میان تخریب گرایی و تراکم جمعیت خاطر نشان می سازد ، ناتوانی پلیس و یا نیروی انتظامی در جلوگیری از رفت و آمد و حرکت افراد تخریب گر در مناطق پرجمعیت و به طور کلی دشواری کنترل مکان های پر ازدحام نظیر ترمینال های مسافری و ایستگاه های اتوبوس و نظایر آن ، موقعیت و شرایط لازم را برای وقوع برخی از جرایم از جمله ویرانگری اموال عمومی فراهم می سازد . از این رو جای تعجب نیست که رفتارهای مجرمانه سال هاست که در اطراف مناطق و اماکن عمومی به وقوع می پیوندد.

شما نیز به عنوان یکی از افرادی که در این شهر زندگی می کنید به آثار به جامانده از تخریب گرایان برخورد کرده اید . آثاری مانند :

دیوارهایی که با حروف و یا نوشته های رنگین و متعدد به تابلوهایی از آثار ما قبل تاریخ مانند شده اند !

سطل های زباله و یا صندوق های پستی که آنچه از آنها باقی مانده با شکل اولیه ی آنها چندان همخوانی ندارد !

لامپ های خیابان ها و بزرگراه هایی که همه گونه کاربری را به جز روشنایی ارائه می دهند !

تلفن های عمومی که غالباً انسان را به تفکر پیرامون شیوه ی ارتباطات عصرهای پیشین و پسین وا می دارد !

علایم ترافیکی و یا اسامی کوچه ها و خیابان هایی که معمولاً با چند نقطه یا حروف اضافه ، جغرافیای جدیدی را پدید آورده اند !

کتاب های کتابخانه های عمومی که حاشیه نویسی شده اند !

استراحتگاه های عمومی که غالباً مفهوم جدیدی از استراحت را ارائه می دهند !

آتش سوزی اموالی که متعلق به عموم است و یا آتش زدن و راه انداختن دود و آلودگی محیطی !

آب خوری هایی که خراب شده اند و یا شیر آب آنها بدون رعایت اصول صرفه جویی باز است .

و ده ها و صدها نشانه ی دیگر که جملگی از آثار تخریب اموال عمومی هستند.

زیان های ناشی از تخریب اموال عمومی

کم توجهی به حفظ اموال عمومی و تخریب آنها ، به ویژه در شهرهای بزرگ یکی از مشکلات اساسی جوامع امروزی است که هر ساله خسارات هنگفتی به سرمایه های ملی و عمومی وارد می کند. امروزه در شهرهای بزرگی چون مشهد آسیب به تلفن های عمومی ، صندلی اتوبوس ها و سینماها ، پارک ها و فضای سبز ، دیوارها و اماکن عمومی و تجاری ، تابلوهای تبلیغاتی و تجاری ، کتاب ها و کتابخانه ها ، روشنایی معابر ، خودروهای پارک شده ، آثار باستانی و تاریخی و ... میلیاردها ریال خسارت به بیت المال وارد می کند. آمار و ارقام ارائه شده توسط مراجع رسمی در کشورهای مختلف بیانگر این نکته است که این پدیده در بین جوانان و نوجوانان شیوع دارد. به عنوان مثال در سال ۱۳۸۳

۱- Herber,t

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

در مشهد حدوداً ۳۶۰۰ نفر کمتر از ۸ سال وجود داشته اند که به دلیل تخریب اموال عمومی مورد تعقیب قرار گرفته اند. آمارها نشانگر آنست که بیشترین فراوانی تخریب گرایان را افراد ۱۸-۱۶ سال تشکیل می دهند.

همچنین تحقیقات انجام شده در شهرهای ایران از جمله تهران گویای این نکته است که طی سال های ۸۲-۱۳۷۶ در مناطق بیست گانه ی این شهر بالاترین میزان تخریب ، متوجه تلفن های عمومی (۱۶/۲٪) و کمترین میزان تخریب (۲٪) مربوط به پل های عابر پیاده بوده است

همچنین نتایج تحقیقات نشانگر این واقعیت است که میزان رفتارهای خرابکارانه در ماه های مختلف سال نیز متغیر است ، به طوری که در مردادماه - اواسط تعطیلی مدارس - به بالاترین حد خود می رسد. این در حالیست که از نظر توزیع جنسی رفتار خرابکارانه ۷۵٪ تخریب گرایان را مردان تشکیل می دهند.

طی تحقیقات انجام شده ۱۶۰ پارک و فضای سبز در سطح شهر مشهد وجود دارد که هزینه ی نگهداری آنها در سال بیش از چهل میلیارد ریال است . بیش از ۱۸۴۶۶۲ چراغ برق در سطح معابر شهر مشهد وجود دارد که سالیانه هزینه ی نگهداری و خسارات وارده بر آنها بیش از ده میلیارد ریال است. همچنین در سال ۸۲ خسارات وارده بر ۱۳۴۴ دستگاه اتوبوس حدود پنجاه میلیارد ریال برآورد شده است . هزینه ی وارده از تخریب ۱۵۹۴ دستگاه تلفن عمومی در سال ۶۳/۴۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال می باشد. طبق اظهارات یک مقام مسئول در شرکت مخابرات کشور براساس بررسی های به عمل آمده سالانه حدود ۳۰٪ از تلفن های عمومی در کشور خساراتی بالغ بر میلیاردها ریال به هزینه های دولت تحمیل می کند . وی می افزاید : " هر ماه حدود ۸ هزار و ۸۰۰ مورد خرابی و ۸۰۰ مورد سرقت در رابطه با تلفن های عمومی ثبت می شود."

آمارهای ریالی فوق نشانگر آنست که چنانچه مسئولان راهکارهای مناسب و عقلانی در پیشگیری از این پدیده ی نامناسب اجتماعی اتخاذ کنند و همزمان شهروندان نیز با احساس مسئولیت بیشتری در حفظ اموال عمومی بکوشند ، بسیاری از هزینه هایی که صرف بازسازی و جایگزینی اموال عمومی می شود در مجاری عمرانی و زیباسازی شهر می توان صرف نمود. کفایت هزینه ی نگهداری و تخریب نصف شود تا با این اعتبار هر ساله یک بوستان بزرگ در شهر احداث کرد و یا کیلومترها خیابان آسفالت شده به شهر تقدیم نمود .

از طرفی ، مسئله ی کم توجهی به حفظ اموال عمومی علاوه بر اینکه خسارت های مالی مستقیمی را به مدیریت شهری تحمیل می کند ، دارای بازخوردهای زیان آور غیر مستقیمی نیز هست که افزایش نارضایتی عمومی و فقر همه جانبه در جامعه را به دنبال دارد . به بیانی دیگر به هم ریختن سلامت روانی جامعه بر اثر چهره ی نامناسب شهر و جایگزینی فرهنگ تخریب در بین جوانان و... نیز هزینه های غیرمستقیمی است که به شهر تحمیل می شود .

در مجموع این پدیده ی اجتماعی زشت ، اگر چه در نگاه اول به نازیبا کردن چهره ی شهر در طولانی مدت منجر می شود ، اما مرتکبان این جرم را جری تر کرده و گاهی از آنان بزهکاران حرفه ای می سازد. بنابراین یکی دیگر از هزینه های تخریب اموال عمومی هزینه های اخلاقی و قضایی آن است و بالاخره اموالی که توسط تخریب گرایان مورد تعرض قرار گرفته اند چنانچه سریعاً بازسازی و یا تعمیر نشوند موجب نازیبایی و به هم ریختگی نظم شهر شده که همین می تواند عاملی در کاهش بهداشت روانی شهروندان باشد.

ویژگی های تخریب گرایان

شخصیت های تخریب گر معمولاً با ظاهر عادی ، راضی کننده و حتی فریبنده مشاهده می گردند . با این وجود سوابق آنها حاکی از اختلال عملکرد در بسیاری از زمینه های زندگی است . دروغگویی ، فرار از مدرسه و منزل ، دزدی ، نزاع ، سوء مصرف مواد و تجربیات غیر قانونی ، تجربیات عمده در زندگی این افراد است که شروع آنها در دوره ی کودکی گزارش می شود . تخریب گرایان با وجود شخصیتی ضد اجتماعی ، فقدان اضطراب و افسردگی را از خود به نمایش می گذارند که با موقعیت آنها هماهنگی ندارد. این افراد در به بازی گرفتن دیگران برای شرکت در اعمال تخریب گرایانه بسیار استادند و به راحتی می توانند دیگران را برای شرکت در طرح هایی که برای به دست آوردن پول و شهرت ، نزدیک ترین راه شمرده می شود راغب سازند ، که غالباً به خسارت مادی و شرمساری اجتماعی یا هر دوی آنها منجر می شود . شخصیت های تخریب گرا معمولاً حقیقت را نمی گویند ، در مورد انجام وظایف و رعایت اصول اخلاقی مرسوم به آنها نمی توان اعتماد کرد . یکی از یافته های قابل ملاحظه در این گونه افراد عدم پشیمانی برای اعمالی است که انجام می دهند . به بیانی دیگر به نظر می رسد که این افراد فاقد وجدان هستند . این افراد در سازگاری با موازین اجتماعی و ارتباط با رفتارهای قانونی ناتوانند و غالباً با دست زدن به اعمال تکراری و مجرمانه زمینه را برای دستگیری خود فراهم می نمایند. در الگوی رفتاری این افراد رفتارهای تکانشی یا انفجاری ، ناتوانی در طرح ریزی ، تحریک پذیری و پرخاشگری که غالباً با نزاع های دسته جمعی مشخص می شود مکرراً مشاهده می شود این

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

افراد نسبت به ایمنی خود و دیگران کاملاً بی احتیاطند. عدم احساس مسئولیت مستمر در رفتارهای آنان کاملاً مشهود است. این افراد دیگران را آزار می دهند، با دیگران بدرفتاری می کنند و به دزدیدن مال دیگران تظاهر می کنند و از اعمال خود پشیمان نیستند و یا برای رفتارهای ضد اجتماعی خود دلیل می تراشند.

به طور کلی تخریب گرایان هنجارهای غالب را نمی پذیرند و با رفتارهای ضد فرهنگی، نوشتن شعار بر در و دیوار شهر، پاره کردن روکش صندلی اتوبوس ها و ... به تخریب اموال عمومی می پردازند. این افراد از اجتماع و هنجارهای جامعه ی خود دور مانده اند و جزو گروه های ضد فرهنگی اند که نمی توانند خود را با جامعه هماهنگ کنند.

تخریب گرایان آگاهانه و در برخی از موارد ناآگاهانه دست به تخریب اموال عمومی می زنند. روانشناسان معتقدند که جوانان و نوجوانان تخریب گرا به دلیل شرایط روحی خاص و واکنش های منفی ناشی از عکس العمل های روانی کوتاه مدت و یا دراز مدت دست به تخریب می زنند. امروزه گروه های ضد اجتماع و تخریب گر در جوامع فراوانند. در ایران نیز همزمان با رشد صنعتی شدن شاهد ظهور طیف وسیعی از تخریب گرایان هستیم. یافته ها نشان می دهند که ظهور پدیده ی تخریب گرایان ارتباط مستقیمی با پدیده ی شهرنشینی دارد و هر چه جامعه به سوی پیشرفت های صنعتی و پیچیدگی های اجتماعی سوق داده شود، بیشتر شاهد تخریب اموال عمومی در جامعه و ظهور گروه های ضد فرهنگی هستیم.

این افراد نمی توانند خود را با نظام جامعه وفق دهند که عمدتاً ریشه ی آن در خانواده شکل می گیرد. فرد تخریب گرا تنها راه تخلیه ی هیجانات منفی خود را در انهدام، نابودی و تخریب می بیند و با صدمه زدن به اشیا و وسایل عمومی سعی در آرام ساختن خود دارد. در حقیقت تخریب گرایان در قبال برخی از فشارها، تحمیلات، نامالیقات، اجحاف ها و شکست ها به تخریب آگاهانه، خود خواسته و ارادی اموال، تأسیسات و متعلقات عمومی تمایل دارند. تخریب گرایان معمولاً در خانواده هایی غیرمنضبط با والدین سردرگم، مردد و نامطمئن و خالی از ارزش های معنوی پرورش یافته اند که غالباً احساس درماندگی و اجحاف خود را به صورت قهرآمیز و پرخاشگرایانه در مقابل اجتماع نشان می دهند. این افراد اموال عمومی را تخریب می کنند و به هر بهانه ای به نابود کردن هر چیزی که سر راه خود می بینند می پردازند. آنها در خیابان ها به اتومبیل ها آسیب می رسانند، در پارک ها به تأسیسات و امکانات رفاهی آسیب وارد می کنند و هر جا هر چیزی را که بر سر راه خود می بینند به گونه ای تغییر شکل می دهند و بالاخره ضعف ایمان یکی دیگر از ویژگی های تخریب گرایان است. در بررسی متون دینی بر رعایت حقوق بیت المال و حق الناس تأکید فراوان شده است، بنابراین هر گونه بی توجهی به اموال عمومی می تواند ناشی از ضعف آموزه های دینی در فرد باشد.

همچنین از آنجایی که بسیاری از این افراد از اقشار آسیب پذیر جامعه هستند به نظر می رسد که تعهد اجتماعی در آنان رشد کافی نکرده است.

کارشناسان عقیده دارند زمینه ی بروز تخریب اموال عمومی معمولاً ناشی از عوامل مختلفی چون طلاق والدین، مشکلات روانی، عدم توجه والدین به فرزند، تربیت نادرست خانوادگی، بی هویتی، سرخوردگی و انتقام از اجتماع و سرکشی از هنجارهای اجتماعی است.

علل گرایش به تخریب اموال عمومی

روانشناسان و جامعه شناسان هر یک از دیدگاه خاص خویش به علل تخریب و بی توجهی به حفظ اموال عمومی پرداخته اند. بنابراین می توان علل این پدیده ی اجتماعی را در هر دو مقوله مورد بررسی قرار داد.

نظریه ی بوم شناختی جامعه شناسی، متغیرهایی چون پیامدهای شهرنشینی، محل سکونت، سن، جنس، بُعد خانوار و ... را شاخص های اثرگذار در بروز رفتارهای تخریب گرایانه محسوب می کند. صاحب نظران این دیدگاه با بررسی بر روی کنش های اجتماعی متقابل مردم، همبستگی های معنی داری میان متغیرهای فوق و تخریب اموال عمومی یافته اند. بدین ترتیب می توان استنباط کرد که میزان توجه اشخاص به حفظ اموال عمومی در مناطق مختلف مسکونی که ساختارهای اجتماعی متفاوتی دارند با یکدیگر متفاوت است.

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

"آلبرت کوهن"^۱ در نظریه‌ی خویش ریشه‌ی رفتارهای تخریب‌گرایانه را ناشی از خرده‌فرهنگ‌های موجود در گروه‌های مختلف اجتماعی می‌داند و معتقد است که این گروه‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای معینی دارند که گاه از مسیر اصلی فرهنگ جامعه خارج می‌شوند و عدم استقبال جامعه‌ی آبرومند از این ارزش‌ها و هنجارها منجر به فعالیت این خرده‌فرهنگ‌ها می‌شود. این افراد که موقعیت فرو دست خود را در درون نظام اجتماعی تشخیص می‌دهند، ضد ارزش‌هایی را در تقابل با فرهنگ جامعه به وجود می‌آورند.

جامعه‌شناسان شهری معتقدند که در بسیاری از کشورهای رو به رشد از جمله ایران گسترش شهرنشینی و ورود فرهنگ مادی با سرعتی بی‌سابقه و حتی سریع‌تر از کشورهای صنعتی اتفاق افتاد و از آنجا که بسیاری از افراد و به بیانی شهروندان هنوز آمادگی لازم را برای ورود به این نوع زندگی نداشتند، بسیاری از ناهنجاری‌های فردی و اجتماعی شکل گرفت. رشد مهاجرت نیز از دیگر سو فضای کالبدی شهر را به دو منطقه‌ی جغرافیایی مرکزی و حاشیه‌ای تقسیم کرد. مهاجران روستایی که به شهر نقل مکان کردند غالباً در مناطق حاشیه‌ای اقامت گزیدند و علیرغم چندین سال اقامت نتوانستند احساس تعلق خاطر به شهر و اموال عمومی مربوط به آن را پیدا کنند.

محققان آسیب‌های روانی به این نتیجه رسیده‌اند که شرایط و محیط اجتماعی افراد در شکل‌گیری شخصیت تخریب‌گرایان نقش تعیین‌کننده‌ای دارد که ریشه‌های آن را می‌توان در محیط خانواده پیدا کرد.

دیدگاهی بر این باور است که تخریب‌گرایان معمولاً در خانواده‌هایی دیکتاتورمنش و یا هرج و مرج طلب پرورش می‌یابند. گروهی دیگر نیز عقیده دارند تخریب‌گرایی نتیجه‌ی مستقیم بریدگی و عدم پیوند بین ارزش‌های ارائه‌شده از سوی نهادهایی چون خانواده و مدرسه و واقعیت‌های جامعه است. دیدگاه نخست تخریب‌گرایی را به جوانان محدود می‌کند، از این رو، خانواده‌ی آنان را به چشم‌وندال نمی‌بیند و تنها سهل‌انگاری و بی‌نظمی‌های والدین را دلیل آن می‌داند، در حالی که در دیدگاه دوم والدین و خانواده‌ها نیز می‌توانند جزو تخریب‌گرایان باشند. بنابراین هنجارگریزی و بی‌نظمی آنها همچون فرزندشان معلول پدیده‌های اجتماعی است.

از سویی هنگامی که فاصله بین فرهنگ عمومی و فرهنگ رسمی زیاد باشد، فاصله بین معیارهای تنظیم‌کننده‌ی واقعیات با شرایط واقعی حاکم زیاد می‌شود و عکس‌العمل نسلی را در پی دارد که هنجارها، قواعد، رسوم، الگوها، عادات و قوانین نسل دیگر را که واقعیات و شرایط او را در نظر نمی‌گیرد طرد می‌کند. فاصله بین فرهنگ عمومی و فرهنگ رسمی نیز یکی از عوامل تعیین‌کننده‌ای است که معین می‌سازد، یک نسل تقابل دیدگاه‌ها، رفتارها و الگوهای خود را با نسلی دیگر به شکل مشارکتی یا اصلاحی ببیند، یا تعامل را راه حل مناسبی ندیده و شکاف را آنقدر اساسی و عمیق یابد که تنها راه را در خرابی و فروپاشی تمامی نظام ارزیابی کند چرا که به این نتیجه می‌رسد که جامعه انعطافی برای در نظر گرفتن خواست‌ها، نگرش‌ها و الگوهای نسل او قائل نیست. به عبارت دیگر کنش و واکنش نسل‌ها نسبت به شرایط موجود و نسبت به یکدیگر است که می‌تواند زمینه‌ساز تخریب‌گرایی را فراهم آورد.

گروهی دیگر از روانشناسان به تأثیر غریزه‌ی پرخاشگری در بروز تخریب‌گرایی تأکید می‌ورزند. در دیدگاه این گروه غریزه‌ی خشونت با سایر غرایز انسانی قابل مقایسه است. این گروه کاهش تخریب‌اموال عمومی را در گروه‌گسترش شیوه‌های مناسب تخلیه‌ی هیجانات منفی یا ارضای صحیح غریزه‌ی پرخاشگری می‌داند و در ضمن بر نظارت و کنترل رسمی و غیررسمی اجتماعی تأکید دارد.

گروهی دیگر از روانشناسان شکست‌ها و ناکامی‌های انسان را عامل رفتار خشونت‌آمیز معرفی می‌کنند و همین خشونت باعث می‌شود تا تخریب‌گر به شخص یا شی‌ی ناکام‌کننده آسیب برساند. شی‌ی ناکام‌کننده گاه می‌تواند تلفن عمومی باشد که سکه‌ای را بلعیده و موجب ناکامی شخص در برقراری تماس تلفنی شده است. و نتیجه‌ی این ناکامی کوبیدن مشت‌هایی بی‌در پی بر باجه‌ی تلفن می‌باشد. البته شایسته است یادآور شویم که اکثریت افراد جامعه در این گونه‌ی مواقع احساس ناکامی می‌کنند و تنها تعدادی در چنین موقعیتی رفتاری تخریب‌گرایانه از خود نشان می‌دهند. نتایج یک تحقیق در پاریس در سال ۲۰۰۰ نشان داده است که ۹۰٪ تخریب تلفن‌های عمومی به خاطر بلعیدن سکه بوده است.

گروهی دیگر از نظریه پردازان، رفتار تخریب‌گرایانه را از دیدگاه یادگیری و تجارب قبلی مورد بررسی قرار داده‌اند و به اعتقاد آنان همه‌ی افراد به هنگام ناکامی تخریب یا پرخاشگری نمی‌کنند و چنین رفتاری بیشتر از سوی کسانی انجام می‌گیرد که یادگرفته‌اند برای مقابله با ناکامی، واکنش تهاجمی داشته باشند. به عبارت دیگر این افراد فرا گرفته‌اند با خشونت، خود را با شرایط بیرونی سازگار کنند. نتایج بررسی‌ها بیانگر

۱- Cohen , A

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

آنست که قرار گرفتن در معرض حوادث ناگوار ، هیجانات منفی را تشدید می کند و کودکانی که مورد خشونت و صدمات جسمی و روانی واقع شده اند در بزرگسالی به تخریب گرای تمایل بیشتری دارند.

متأسفانه در جامعه ی ما نیز گهگاه مشاهده می شود که چون مردم خودشان را در مسائل اجتماعی مربوط به خود شریک نمی دانند از دوران کودکی به طور غیرمستقیم یاد می گیرند که در مقابل آنچه بیرون از خانه ی آنهاست مسئولیتی نداشته باشند و یا کودکان در همان سال های اولیه ی زندگی می بینند که پدر یا مادر یا بزرگترها اموال عمومی را تخریب می کنند و مؤاخذه هم نمی شوند. بنابراین به مرور تخریب اموال عمومی زشتی خود را از دست می دهد و کودکان در آینده به نوجوانان و بزرگسالانی تبدیل می شوند که به راحتی به تخریب اموال عمومی می پردازند بدون آنکه دغدغه ای به خود راه دهند .

به طور کلی بررسی های تحقیقی نشان می دهد که چند عامل در بروز تعرض به اموال عمومی تأثیر دارند که عبارتند از :

مشکلات روانی : ۶۰ درصد تخریب گرایان مبتلا به پرخاشگری هستند ، ۳۸ درصد دچار بیماری اضطراب ، ۳۶ درصد دچار بیماری پارانویا و ۵۷ درصد به افسردگی مبتلا می باشند. (شاملو ، ۱۳۷۹) روان تحلیل گران معتقدند که نیروی ذخیره شده در جوانان باید به شکلی صحیح و درست ، مثلاً از راه ورزش تخلیه شود . وگرنه این نیروی ذخیره شده به صورت عقده های روانی در می آید و به صورت رفتار خشونت آمیز ظاهر می شود . تخریب اماکن و اموال عمومی یکی از مهمترین راه های تخلیه ی عقده های روانی و یا اختلالات مربوط به آن است.

فقر اقتصادی : تحقیقات متعددی نشان می دهد که خانواده ی اغلب تخریب گرایان متعلق به قشرهای فرو دست و کم درآمد جامعه ، با تحصیلات پایین می باشند و ۶۰ درصد اینگونه افراد در زندگی تحصیلی خود ناموفق بوده اند. البته نه اینست که استنباط کنیم هر فردی که در آمدش کمتر است ، پس تخریب گر است .

دوستان بزهکار : قریب به ۶۰ درصد تخریب گرایان در گروه هایی با تمایلات بزهکارانه عضویت دارند و بیش از سه چهارم آنان دارای دوستانی بوده اند که به دلیل جرم دستگیر شده اند . معمولاً فرد برای آنکه بخواهد در درون گروه قرار گیرد مجبور است که تابع گروه باشد . مطالعاتی که در زندان ها ، کانون های اصلاح تربیت و ... انجام شده است نشانگر آن است که گروه های بزهکار تأثیر زیادی بر فرد دارند . کسی که در چنین جمعی قرار دارد با آنکه گاه دوست ندارد چنین کاری را انجام دهد ، برای آنکه دوستانش را از دست ندهد یا جایگاهی را که به زور در میان جمع کسب کرده تثبیت کند، مجبور است گوش به فرمان قوانین گروه باشد .

بیگانگی با خود : یکی دیگر از دلایل مهم روی آوردن برخی از افراد به تخریب اموال عمومی بیگانگی اجتماعی و انزوا است . هر چند باید اذعان کرد که قسمت عمده ای از بیگانگی اجتماعی جوانان ناشی از فقر فرهنگی خانواده هاست. بدین ترتیب جوانان علاوه بر بیگانگی با خود با جامعه ی خویش نیز بیگانه اند و این بیگانگی احساس تعلق آنان را به جامعه و اموال عمومی کاهش می دهد.

به طور کلی می توان اظهار داشت که :

طبق تحقیقات انجام شده در شهر مشهد میزان توجه به حفظ اموال عمومی بیشتر از حد متوسط است .

میزان استفاده از اموال عمومی، میزان گرایش به اموال عمومی و میزان توجه به حفظ اموال عمومی در منطقه ی پایین شهر بیشتر است تا منطقه ی بالا شهر ،

افرادی که از اموال عمومی بیشتر استفاده می کنند به حفظ این اموال توجه بیشتری دارند،

افرادی که اموال عمومی را در زندگی خود مفیدتر ارزیابی می کنند ، در مواظبت از اموال عمومی کوشاترند ،

افرادی که اطرافیان آنها ، به حفظ اموال عمومی توجه بیشتری دارند ، در مواظبت از این اموال راغب ترند ،

افرادی که به جامعه احساس تعلق بیشتری می نمایند ، توجه بیشتری به حفظ اموال عمومی دارند ،

افرادی که تمایلات مذهبی دارند بر مراقبت از اموال عمومی پایبندترند ،

افرادی که زمینه ی مشارکت را برای خود مهیاتر دانسته و خود را در اداره ی امور جامعه ی خویش اثربخش تر احساس می کنند به حفظ اموال عمومی توجه بیشتری دارند ،

افرادی که به طور کلی از زندگی خود راضی ترند ، توجه بیشتری در حفظ اموال عمومی دارند.^۱

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

افرادی که در نظام قشربندی جامعه از پایگاه اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی بیشتری برخوردارند، توجه کمتری به حفظ اموال عمومی دارند.

تحقیقات نشان داده است که نزدیک به نیمی از تخریب گرایان اموال عمومی اوقات فراغت خود را در خارج از خانه و بیشتر در کوچه و خیابان می گذرانند.

راهکارهای پیش بینی شده در قانون برای حفظ اموال عمومی

با این رویکرد که اموال عمومی متعلق به همه ی افراد جامعه است در قانون اساسی جمهوری اسلامی مواردی درخصوص حفظ و صیانت از آن وجود دارد. طبق ماده ی " ۲۳ " قانون اساسی هرگونه اموالی که مالکی خاص ندارد مطابق قانون جزو اموال عمومی است. همچنین طبق ماده ی " ۲۴ " قانون اساسی هیچ کس نمی تواند اموال عمومی را به نفع خود تصاحب کند. نیز طبق ماده ی " ۲۶ " این قانون، اموال عمومی در تصرف دولت است و دولت در جهت مصالح عمومی و منافع ملی آن را به تملک خود در آورده، با این حال طبق ماده ی " ۲۷ " همین قانون اموالی که شخص خاصی مالک آن نیست اموال عمومی نامیده می شود. این اموال در تصرف دولت است. با این حال در برخی از شرایط و موارد و در راستای منافع عمومی، دولت می تواند آنان را مطابق مقررات به دیگری واگذار نماید. همچنین طبق مواد " ۱۴۷ " و " ۱۴۸ " قانون ثبت و اسناد، تصرف و خرید و فروش اموال دولتی، اموال مصادره شده و اموالی که صاحبشان حضور ندارد مجاز نیست و مردم می توانند هرگونه اطلاعات خود را در این زمینه با مشخصات دقیق به دادستانی کل کشور اعلام کنند.

هم اکنون در قوه ی قضائیه و به دستور ریاست این قوه، شورای عالی حفظ حقوق بیت المال تشکیل شده است. این شورا در راستای پیشگیری از جرایم مربوط به تعدی به اموال عمومی فعالیت می نماید.

هم اکنون نیز لایحه ای در کمیسیون های مختلف مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است که در آن بر اعاده ی اموال عمومی غضب شده به دولت تاکید شده است. با این حال عدم اطلاع رسانی مناسب درخصوص مصوبات قانونی در راستای رعایت حفظ اموال عمومی موجب می شود که متخلفان احساس کنند محیط امنی برای تصرف و تضرر به اموال عمومی وجود دارد.

طبق ماده ی " ۱۲ " قانون، تخریب اموال عمومی به معنای خراب کردن و ویران کردن بیت المال است. تخریب در مقررات موضوعه تعریف نشده، بلکه مصادیقی از آن تحت عناوین تخریب با مجازات خاص مورد حکم قرار گرفته است.

در قانون، تخریب اموال عمومی منقول به طور مطلق و تخریب اموال غیرمنقول به قصد حصر جرم دانسته شده و به موجب ماده ی " ۲۶ " قانون مجازات اسلامی تخریب اموال عمومی غیرمنقول شش ماه تا دو سال حبس دارد که اگر وسیله ی تخریب، آتش زدن باشد مجازات آن یک تا سه سال حبس خواهد بود.

قانون مدنی نیز به حفظ و صیانت اموال عمومی توجه دارد. ماده " ۶۸۶ " قانون فوق اشاره می کند که:

" هر کس درختان و فضای سبز را عالماً یا عامداً برخلاف قانون قطع یا موجبات از بین رفتن آنها را فراهم آورد علاوه بر جبران خسارات وارده، حسب مورد به حبس از شش ماه تا سه سال یا جزای نقدی از سه میلیون تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد. "

همچنین در سازمان های مختلف دولتی کمیسیون هایی وجود دارد که در آنان با متصرفین به اموال عمومی برخورد قانونی می شود. این کمیسیون ها اهرم های اجرایی و قانونی لازم را کسب کرده اند. در قوانین جزایی ایران نیز تخریب اموال عمومی جزو جرایمی است که آسایش عمومی را برهم می زند به طوری که در ماده ی " ۴۶ " قانون تعزیرات چنین آمده است: « هر کس بدون اذن مراجع ذیصلاح نسبت به ابنیه و خطوط و نقوش و آثار مذهبی و تاریخی و ملی و یا اشیائی که برای نفع عمومی یا تزئین اماکن مقدسه یا ملی نصب شده است، خرابی وارد آورد به حبس از یک ماه تا ده سال محکوم خواهد شد. »

باید توجه داشت که از نظر قانونی راه های مختلفی برای حفظ اموال عمومی در کشورهای گوناگون اعمال می شود. به طور مثال در کشور هلند مأمورانی با لباس های شخصی در نقاط مختلف شهر، قطار زیرزمینی، سالن های سینما و ... به دستگیری تخریب کنندگان اموال عمومی اقدام می کنند. از سوی دیگر دانش آموزان نیز در بازرسی خراب کاری ها و ارائه ی پیشنهادات سازنده مشارکت دارند و ضمن پخش پیام های آموزشی، متخلفان را مجبور می کنند در تعمیر و ترمیم خسارات وارده شرکت کنند و هزینه های بازسازی را بپردازند.

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

در کشور ایران در قانون مجازات اسلامی مجازات هایی برای تخریب گرایان عمومی در نظر گرفته شده است. به طوری که طبق ماده ی " ۶۷۷ قانون مجازات اسلامی هر کس عمداً اشیای منقول و یا غیرمنقول متعلق به دیگری را تخریب و یا به هر نحو کلاً یا بعضاً تلف کند و یا از کار بیندازد به حبس از ۶ ماه تا یک سال محکوم خواهد شد. همچنین طبق ماده ی " ۶۱۸ قانون مجازات اسلامی هر کس با هیاهو و جنجال و یا با حرکت های غیرمتعارف یا تعرض به افراد موجب اخلال نظم ، آسایش و آرامش عمومی شود یا مردم را از کسب و کار باز دارد به حبس از سه ماه تا یکسال و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد.

براساس ماده ی " ۶۸۳ قانون مجازات اسلامی ، هر نوع غارت و اتلاف اموال و اجناس یا محصولات که از طرف جماعتی بیش از سه نفر به نحو قهر و غلبه واقع شود ، چنانچه محارب شناخته نشوند ، به حبس از دو تا پنج سال محکوم خواهند شد.

آئینه ای از حفظ اموال عمومی

در یک جمع بندی می توان نتیجه گرفت که :

امر محافظت از اموال عمومی هنوز در فرهنگ عمومی جایگاه مستحکمی ندارد این وظیفه ی مدیریت شهری و تمامی شهروندان است که در تقویت آن بکوشند .

در فرهنگ سازی برای مواظبت از اموال عمومی باید به سنین پایین تر و مناطق مختلف شهری توجه بیشتری مبذول گردد ، برای فرهنگ سازی در جهت تقویت حفظ اموال عمومی نه تنها نمی توان به فرآیند آموزش رسمی (آموزش و پرورش و آموزش عالی) بسنده کرد ، بلکه لازم است که آموزش های غیررسمی از سوی خانواده ها ، رسانه های گروهی و متولیان به شهروندان ارائه شود ، فراهم کردن زمینه های مناسب جهت استفاده ی همگانی از اموال عمومی ، می تواند موجب تقویت توجه به حفظ اموال عمومی در جامعه شود ، آموزش مزایا و فواید استفاده از اموال عمومی می تواند به تقویت میزان توجه به حفظ اموال عمومی در جامعه منجر شود ، یکی از راه های فرهنگ سازی جهت حفظ و صیانت از اموال عمومی ، افزایش حس همبستگی اجتماعی و احساس تعلق افراد به جامعه است . تقویت فرآیند کنترل اجتماعی غیررسمی در جامعه برای جلوگیری از کجروی های مرتبط با اموال عمومی نقش بسیار مؤثری می تواند در فرهنگ استفاده مطلوب و بهینه از اموال عمومی داشته باشد ،

یکی از راه های مؤثر نهادینه کردن فرهنگ مراقبت از اموال عمومی ، سعی در دینی کردن متن جامعه به روش صحیح است ، تلاش برای برقراری عدالت ، کاهش احساس محرومیت و به طور کلی افزایش رضایتمندی عمومی در جامعه ، نقش مؤثری در افزایش توجه همگانی به حفظ اموال عمومی دارد ،

فراهم کردن زمینه ی مشارکت عموم مردم در روند اداره ی جامعه و افزایش احساس اثربخشی آنها از بهترین راه های بهبود مراقبت از اموال عمومی است .

کتاب آئین شهروندی (اموال عمومی)

منابع و مأخذ :

- اکبری ، بهمن ، درآمدی بر روانشناسی عمومی ، چاپ شاهد ، تهران ، ۱۳۸۰.
- التون ،ل، دینل ، تاریخ سیاسی - اجتماعی خراسان ، ترجمه مسعود رجب زاده مشهد ، انتشارات علمی و فرهنگی ، چاپ اول ، ۱۳۷۶ .
- امین ، صارمی ، نوذر ، انحرافات اجتماعی ، انتشارات آستان قدس رضوی ، مشهد ، ۱۳۸۰.
- افلاطون ، چهار رساله ، ترجمه : صناعی ، محمود ، انتشارات انقلاب اسلامی تهران ، ۱۳۶۷ .
- بابایی ، غلامرضا ، طرح جامع فضای سبز ، انتشارات جهاد دانشگاهی ، مشهد ، ۱۳۸۲.
- پل ، فرس ، راهنمای علمی روانشناسی تجربی ، ترجمه حمزه گنجی ، انتشارات به نشر ، چاپ ششم ، مشهد ، ۱۳۷۹.
- تبریزی عسگری ، مصطفی ، وندالیسم ، روزنامه همشهری آبانماه ۸۴ شماره ۲۹۴۲
- خضر نجات ، حمید ، مبانی جامعه شناسی ، چاپ اول ، تهران ، شهریور ۱۳۷۱.
- رحمانی ، عباسعلی ، مبانی نظری رتبه بندی محلات مشهد ، انتشارات دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، تهران ، ۱۳۸۲.
- رفیع پور ، فرامرز ، کندو کاوها و پنداشت ها ، انتشارات سهامی ، تهران ، ۱۳۶۸.
- رمضانی ، ناصر ، بررسی عوامل مؤثر بر پیدایش رفتارهای وندالی در شهر تهران ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه تهران ، رشته علوم اجتماعی ، ۱۳۷۴ .
- ژانورن ، پاتریس ، وندالیسم ، ترجمه فرخ ماهان ، مجله دانشمند ، شهریور ، شماره ۶ ، ۱۳۷۶.
- سازمان برنامه و بودجه ، آمار سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۷۵ ، سازمان مدیریت استان خراسان ، ۱۳۷۵ .
- سهامی ، سوسن ، بررسی عوامل اقتصادی ، اجتماعی و خانوادگی مؤثر بر رفتارهای خرابکارانه دانش آموزان شهر شیراز . پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی ، ۱۳۷۸ .
- شکریزی ، زهرا ، وندالیسم ، بررسی عوامل مؤثر بر پیدایش رفتارهای وندالیستی در دبیرستانهای پسرانه تهران ، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته روانشناسی ، ۱۳۷۵ .
- شهیدی ، سیدجعفر ، نهج البلاغه ، انتشارات انقلاب اسلامی تهران ، ۱۳۸۲ .
- شاملو ، سعید ، بهداشت روانی ، انتشارات رشد ، تهران ، ۱۳۷۹ .
- عمید ، لغت نامه ، انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۷۶ .
- کلینی ، اصول کافی ، جلد دوم .
- کار ، آلن ، خانواده درمانی ، ترجمه : تبریزی غلامرضا ، انتشارات مرنديز ، مشهد ، ۱۳۷۹ .
- محسنی تبریزی ، منوچهر ، بررسی علل وندالیسم در شهر تهران ، دانشکده علوم اجتماعی ، موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی ، ۱۳۷۴.
- محسنی ، منوچهر ، مقدمه ای بر جامعه شناسی عمومی ، انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۶۴.
- مساوات آذر ، مجید ، مبانی جامعه شناسی ، چاپ میهن ، انتشارات احرار ، ۱۳۷۴ .
- مساوات آذر ، مجید ، آسیب شناسی اجتماعی ایران ، انتشارات نوبل ، تبریز ، ۱۳۷۴ .
- میرزایی ، علیرضا ، محشی قانون مدنی ، انتشارات بهنامی ، تهران ، ۱۳۸۴ .
- منصور ، جهانگیر ، قانون تجارت ، انتشارات آگاه ، تهران ، ۱۳۸۲ .
- منصور ، جهانگیر ، قانون مجازات اسلامی ، انتشارات دیدار ، تهران ، ۱۳۸۵ .
- معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری ، مجموعه قوانین و مقررات ثبت اسناد و املاک ، معاونت پژوهش و تدوین ریاست جمهوری ، تهران ، ۲۸۴۰
- هاشمی علی اکبر ، برنامه ریزی شهری ، انتشارات سروش ، ۱۳۸۰ .